

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 331.105

Л. І. Антошкіна

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ІНСТИТУТУ ПРИВАТНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню актуальних питань у сфері реалізації соціальної відповідальності інституту приватної освіти. Детально розглянуто сутність дефініції «соціальна відповідальність», наведено авторське визначення соціальної відповідальності освіти. Проведено порівняння соціальної відповідальності у сфері державної та приватної освіти. Проаналізовано зарубіжний досвід формування та впровадження соціальної освіти у навчальних закладах, виявлено ключові проблеми розвитку концепції соціальної відповідальності у пострадянських країнах. Визначено проблеми та перешкоди на шляху реалізації приватними навчальними закладами соціальної відповідальності. Окреслено переваги, які характерні для сектору приватної освіти та дозволяють їй конкурувати з державною формою навчання у напрямку впровадження соціально відповідальних дій. Запропоновано рекомендації щодо підвищення рівня соціальної відповідальності інституту приватної освіти.

Ключові слова: соціальна відповідальність, приватна освіта, приватний навчальний заклад.

Summary. The article is devoted to investigation of current issues in the field of social responsibility of the Institute for private education. In detail the essence of the definition of «social responsibility», presents the author's definition of social responsibility education. Comparison of social responsibility in public and private education. Analyzed foreign experience in the formation and implementation of social education in schools, identified key issues for the development of the concept of social responsibility in post-Soviet countries. Identified problems and obstacles to the implementation of the private institutions of social responsibility. The benefits, which are characteristic of the private education sector and allow it to compete with the state learning towards the implementation of socially responsible actions. Recommendations to improve the level of social responsibility Institute for private education.

Key words: social responsibility, private education, private educational institution.

Постановка проблеми. XXI століття ознаменоване виникненням постіндустріальної цивілізації, появою технологічних систем, що з'єднують технічні та соціальні інновації у соціотехнічний процес, завершенням переходу від економіки ресурсів до економіки знань. Становлення постіндустріального суспільства відторгає бюрократизацію і централізацію індустріальної стадії росту і орієнтує людей на особисту автономію і цінності самовираження [1]. Зазначені зміни та трансформації в цілому обумовлюють домінуючу роль соціального аспекту людської діяльності та трансформацію статусу і цілей освіти як соціального інституту, до якого сучасність висуває вимоги дотримуватися етики корпоративної соціальної відповідальності за принципом бізнес-структур.

Проблема соціальної відповідальності набула сьогодні виняткової значимості через критичний стан сучасного світу, оскільки формуються якісно інші принципи організації життя і діяльності людей, змінюється ієрархія соціальних і поведінкових норм і цінностей, на передній план виходять питання соціально стійкого і безпечного розвитку не лише держави і країни, а й особистості, громадянина. Видається, що найбільш точно і ёмко із цього приводу висловився А. Панов, який стверджує, що кожен громадянин повинен знаходити в громадських інтересах і свої особисті, інакше,

діючи на шкоду інтересам суспільним, він, тим самим, буде наносити шкоду і своїм особистим інтересам [2]. Звідси очевидним стає збільшення відповідальності людини у визначенні власної долі, акцентування уваги на особистій самостійності. Як зазначає відомий російський соціолог В. Розин, одна справа — існування об'єктивних відносин відповідальної залежності, а інша — формування суб'єкта відповідальних дій, покликаного реалізувати назрілі об'єктивні потреби [3].

Не викликає сумніву той факт, що для вирішення зазначених завдань нагально необхідний високий освітній і культурний рівень населення і наявність позитивних соціальних шаблонів поведінки. Освіта є ключовою цінністю особистості, сім'ї та соціуму, що, у свою чергу, викликає необхідність перегляду її розуміння як системи, процесу і результату в контексті реалізації навчальними закладами соціальних функцій і соціальної відповідальності, які у сукупності надають можливість забезпечити прирощення індивідуального і соціокультурного досвіду індивіда в цілях досягнення сталого розвитку суспільства [4]. Виходячи із цього, пошук освітньої парадигми, орієнтованої на соціальну відповідальність навчальних закладів, з оновленим змістом, новими формами і методами та здатної формувати високоякісну роботу силу, особливо для приватної освіти з приво-

© Л. І. Антошкіна, 2014

ду наявності її певних відмінностей, специфічних і характерних рис, являє собою актуальне і значиме завдання. Система освіти повинна створювати сприятливі умови, щоб виховувати не тільки професіонала, але і гідного громадянина країни з розвиненим почуттям громадського обов'язку, відповідальності перед суспільством. При цьому особлива увага приватному сектору сфери освіти приділена автором не випадково.

Аналіз, проведений міжнародними експертами, свідчить, що ані державна, ані приватна форма навчання для формування якісної та конкурентоспроможної системи освіти окремо не є оптимальною, найбільш кращим видається їх поєднання [5]. Це обумовлює факт значного поширення приватної освіти в цілому світі. Крім того, глобалізація і побудова ринкової економіки зумовили виникнення нових вимог до системи освіти, які державні навчальні заклади не завжди можуть задовольнити. Їх опір значною мірою є мотивом і стимулом розвитку приватного сектору, що пояснює та вимагає зосередження уваги саме на ньому.

Таким чином, зазначені обставини визначили вибір теми дослідження, його композиційну платформу, цільові установки і науковий інструментарій пізнання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням дослідження соціальної відповідальності освіти присвятили свої праці такі представники гуманістичної педагогіки, як С. Н. Гессена, П. Ф. Каптерева, В. О. Сухомлинський, С. Т. Шацький, В. І. Водозова, П. П. Блонський, К. Н. Вентцель. Завданням виховання людини-громадянина як одного з ключових напрямків освіти приділяють увагу М. Н. Берулава, І. А. Зимова, В. П. Зінченко, Л. Н. Кулікова, Н. Є. Седова, О. С. Газман та ін.

Однак, незважаючи на наявну наукову спадщину, комплексних досліджень, присвячених особливостям, механізмам і засобам реалізації соціальної відповідальності навчальними закладами, недостатньо. Головним чином переважають роботи описового характеру, де автори поширюють власну точку зору щодо сутності та змісту цього феномена або характеризують основні інструменти соціальної відповідальності окремих освітніх установ, що викликає необхідність проведення подальшого аналізу, розширення та поглиблення існуючих напрацювань та результатів.

Як наслідок, з урахуванням вищевикладеного, **мета статті** полягає в дослідженні сутності концепції соціальної відповідальності освіти, порівнянні особливостей реалізації цієї концепції в державній та приватній сферах і виявленні характерних рис, переваг та труднощів формування й впровадження соціальної відповідальності в приватних навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження наявних на сьогоднішній день трак-

тувань дефініції «соціальна відповідальність» дозволяє зробити висновок про те, що єдиної думки щодо сутності та змісту цієї категорії не існує. Так, у науковій літературі поняття соціальної відповідальності трактується як добровільний внесок, пов'язаний безпосередньо з основною діяльністю організації, що виходить за рамки визначеного законом мінімуму, в розвиток суспільства у соціальній, економічній та екологічній сферах [6]. Деякі автори сприймають соціальну відповідальність як обов'язок суб'єкта господарювання діяти відповідно до рішень, які тією чи іншою мірою виходять за рамки його безпосередніх економічних інтересів [7]. Інші — розглядають соціальну відповідальність як нагальну необхідність для установ здійснювати, в межах існуючої економічної системи, операції, які відповідали б інтересам і потребам різних соціальних кругів і організацій [8]. Зіставляючи ці різні концептуальні позиції, можна зробити висновок про те, що всі вони правомірні і відображають різні аспекти складного процесу взаємозв'язку суспільства, держави та бізнесу.

Таким чином, спираючись на наведені трактування і тлумачення, сформулюємо визначення соціальної відповідальності освіти, під яким автор розуміє відповідальність навчального закладу за потенційні та реальні наслідки, які виникають у ході реалізації його випускниками набутих знань, навичок і умінь стосовно тих суспільних груп, структур та інститутів, з якими вони взаємодіють. Соціально відповідальна система освіти сприяє прискоренню розвитку суспільства, зменшенню політичних і соціальних ризиків, зміцненню міжнародних зв'язків держави з партнерами, укріпленню репутації навчальних закладів, збільшенню цінності освітніх брендів країни та піднесенню інвестиційної привабливості сфери освіти.

Виходячи з вищевикладеного, основна мета сучасної освіти як основи динамічного економічного зростання та соціального розвитку суспільства, фактора благополуччя громадян і безпеки країни полягає в тому, щоб не тільки забезпечити учнів глибокими професійними знаннями, а й розвинути в них почуття соціальної відповідальності за результати своєї діяльності.

На рис. 1 наведена модель, що відображає результативність реалізації навчальними закладами принципів соціальної відповідальності та ілюструє цінність соціальної освіти для окремого індивідуума зокрема і для суспільства в цілому.

Соціальна відповідальність освіти може бути реалізована в двох напрямках: інтернаціоналізація та регіоналізація.

Регіоналізація проявляється у тісній співпраці навчального закладу з бізнесом, науковими центрами, суспільством, іншими навчальними закладами та органами влади регіону, в якому він функціонує. Регіоналізація сприяє прискоренню

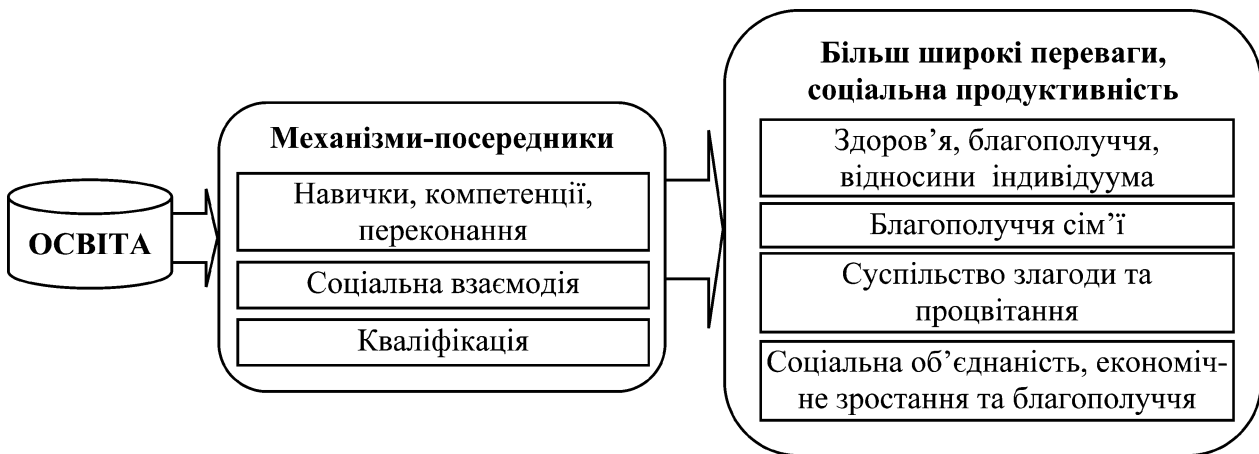

Рис. 1. Результати реалізації соціальної відповідальності навчальними закладами [9]

розвитку регіону, зменшенню політичних і соціальних ризиків, зміцненню репутації навчального закладу, його інвестиційній привабливості, підвищенню конкурентоспроможності, зростанню інноваційного потенціалу. Інтернаціоналізація полягає у навчанні іноземних громадян, залученні зарубіжних викладачів, проведенні стажувань за кордоном, здійсненні студентських обмінів, впровадженні спільних міжнародних досліджень, організації конференцій, симпозіумів та ін. [10].

На думку автора, соціальна відповідальність приватної освіти в деяких моментах відрізняється від соціальної відповідальності державної освітньої сфери. Уявляється, що принципова відмінність полягає в тому, що в першому випадку ставка робиться не на зростання вартості наукових досліджень і розробок (R&D — research and development), а на використання вже створених (C&D — connect and develop). Крім того, наявні відмінності обумовлені: колективними уявленнями педагогів про соціальну функцію освітньої установи, що відбиваються в інтегральному образі студента; рівнем товариськості педагогів; оцінкою викладачами ступеня соціальної відповідальності сфери освіти, в якій вони працюють; параметрами міжособистісних відносин педагогів: згуртованістю професорсько-викладацького складу, індексами соціометричного статусу педагогів, оцінкою викладачами соціально-психологічного клімату в навчальному закладі.

Вважаємо, що на користь більш стрімкого розвитку соціальної відповідальності у сфері приватної освіти свідчить внутрішнє середовище її навчальних закладів, яке є більш демократичним і творчим, сприяє об'єднанню викладачів та учнів з метою отримання й закріплення науково-професійного досвіду і передання його новим членам колективу як нормативної системи.

До активу державної освіти та стимулів розвитку її соціальної відповідальності можна включити стабільність, передбачуваність, наявність державних гарантії та державного забезпечення.

Традиційно в процесі розвитку соціальної відповідальності навчального закладу виокремлюються два рівня: низький і високий. Для низького рівня характерна: відсутність цілісного інтегрального образу студента; нерозвиненість міжособистісних відносин педагогів, небажання їх вступати в контакти один з одним; низька оцінка викладачами корпоративної культури своєї організації; слабка інтеграція із соціумом; невідповідність освітніх послуг потребам суспільства; недотримання й неслідування за динамікою розвитку ринку професій та компетенцій. У свою чергу, високий рівень розвитку соціальної відповідальності відрізняється: наявністю цілісного інтегрального образу студента; задоволеністю спілкуванням в колективі і загальною високою оцінкою викладачами корпоративної культури навчального закладу; високим рівнем інтеграції із суспільством як на національному, так і на міжнародному рівні; не тільки чутким реагуванням на вимоги ринку праці, але й передбаченням та роботою на випередження його запитів [11].

Належність приватної і державної освіти до того чи іншого рівня кардинально відрізняється в залежності від держави. Так, для пострадянських країн характерним є знаходження приватної освіти на низькому рівні соціальної відповідальності, а державної, відповідно, на високому. Зумовлено таке становище тим, що багато приватних навчальних закладів із країн СНД орієнтовані на залучення більшої кількості учнів для збільшення прибутку, а не на покращення якості освіти, тому їх називають «фабриками з видачі дипломів». Звісно, така цільова установка функціонування приватних закладів не узгоджується з постулатами концепції соціальної відповідальності. При цьому слід звернути увагу на те, що окремі передумови для поліпшення ситуації вже сформовані, наприклад, завдяки впровадженню в освітній процес компетентнісного підходу.

У свою чергу, в розвинених країнах обидві системи знаходяться або на одному високому рівні, або рівень соціальної відповідальності при-

ватної освіти, навпаки, перевищує рівень державної. Так, у Великобританії, наприклад, під керівництвом ліберального гасла, що держава в освіту повинна втручатися якомога менше, високий рівень соціальної відповідальності належить незалежним навчальним закладам, тобто приватним. У США 57 % коледжів і університетів, які беруть на навчання 23 % всіх студентів, є приватними некомерційними, серед яких значна частина — це найбільш престижні коледжі та університети, що займають вищий щабель соціальної відповідальності [12]. Високий рівень соціальної відповідальності американської системи приватної освіти досягається завдяки її тісному зв'язку з бізнесом та орієнтацією на запити ринку. Для того щоб захистити себе від втручання державної влади, приватні американські університети і коледжі заручаються захистом бізнес-еліт і прагнуть налагодити максимально ефективні відносини із «замовником».

На відміну від наведених прикладів, у колишніх радянських республіках особливу роль у формуванні та організації соціальної відповідальності сфери освіти відіграє держава. Інструментами її сприяння є: фінансування, залучення освітніх установ до національних проектів та цільових програм, виокремлення груп провідних навчальних закладів, що включають класичні та науководослідні установи, які претендують на статус закладів світового класу. Однак, на жаль, не всі ці інструменти застосовні до приватної освіти, що звичайно ускладнює й обмежує її здатності реалізовувати свою соціальну відповідальність і негативно відбивається на міжнародній конкурентоспроможності навчальних закладів.

Окрім позначених труднощів і перешкод на шляху реалізації приватними навчальними закладами своєї соціальної відповідальності в державах, що розвиваються, автор переконаний, що приватна освіта має виняткові переваги порівняно з державною формою навчання. І, перш за все, ці переваги пов'язані:

— по-перше, з можливістю повного впровадження в освітній процес, що знаходиться в менш жорстких формалізованих рамках, особистісно-орієнтованої концепції, яка дозволяє створити найбільш сприятливе педагогічне середовище для розвитку соціальної відповідальності учнів. Пов'язано це з тим, що приватна освіта дає можливість: виключити будь-які методи насильства і тиску на учнів, запроваджувати їх всіяке заохочення; розвивати практику включення слухачів у ситуації вибору та самостійного прийняття ними рішень; вироблювати у них потребу піддавати свої дії моральній оцінці та застосовувати інші механізми соціальної відповідальності навчально-виховної роботи. Цей підхід дозволяє прижити і розвинути у учнів навички реалізовувати свої інтереси відповідно до інтересів оточення;

— по-друге, приватна освіта є певним видом бізнесу, успішність і ефективність якого залежить від дотримання законів ринку (на якому однією з визначальних, на сьогодні, є концепція соціальної відповідальності бізнесу) і вмілого позиціонування на ньому, на відміну від державних освітніх установ, особливий статус і становище яких є заданими та обумовленими їх приналежністю. Ці обставини припускають можливість використання приватними навчальними закладами соціальної відповідальності як інструменту підвищення їх конкурентоспроможності. У цьому контексті стейкхолдери приватних закладів зацікавлені у розвитку соціальної відповідальності, через усвідомлення ними як власної значущості, так і значущості своїх дій для оточення, з метою підвищення іміджу, репутації та рівня самого закладу, який надає освітні послуги, що як наслідок тягне за собою вже його успішність як бізнесу. Таким чином, перебуваючи в менш регламентованих рамках і вимушені брати участь у постійній конкурентній боротьбі, приватні навчальні заклади можуть використовувати соціальну відповідальність як засіб, що дозволяє їм не тільки досягти рівня державних установ, а й задати нову, більш високу планку за рахунок різноманітності застосовуваних інструментів;

— по-третє, приватні заклади, сильніше дбаючи про затребуваність своїх майбутніх випускників, ніж державні, більшою мірою концентруються на програмах, які відповідають вимогам ринку праці. У порівнянні з державною сферою програми в приватних закладах відрізняються більшою гнучкістю і адаптацією до перманентних змін на ринку праці. Ці обставини створюють значний потенціал для збільшення соціальної відповідальності приватної освіти.

З метою посилення і підкріплення наведених переваг одним із інструментів і механізмів підвищення соціальної відповідальності приватної освіти в країнах, що розвиваються (у тому числі в країнах СНД), в рамках впровадження компетентнісного підходу, на думку автора, є включення в навчальні плани дисциплін і компетенцій, що спроможні забезпечити соціалізацію учнів та покликани формувати у них такі професійні здібності:

— здатність до аналізу соціально значущих процесів і явищ, до відповідальної участі в громадсько-політичному житті;

— вміння формувати свою громадянську позицію й інтегруватися в сучасне суспільство, націленість на його вдосконалення на принципах гуманізму і демократії;

— здатність до соціальної взаємодії на основі прийнятих моральних і правових норм, соціальних стандартів;

— готовність до підтримання партнерських відносин;

— вміння організувати роботу виконавців, приймати управлінські рішення, у тому числі з урахуванням соціальної політики держави;

— вміння планувати виробничо-господарську діяльність залежно від зміни кон'юнктури ринку послуг і попиту споживачів, у тому числі з урахуванням соціальної політики держави.

Ефективній реалізації соціальної відповідальності в приватній освіті сприяє об'єднання зусиль колективу навчального закладу та всіх зацікавлених сторін для постійного вдосконалення навчально-виховного процесу. З метою формалізації та уточнення цієї взаємодії в табл. 1 наведені основні напрямки її реалізації та їх характеристика.

Таблиця 1

Напрямки взаємодії навчального закладу із зацікавленими сторонами з метою реалізації його соціальної відповідальності [13]

Напрямок	Характеристика
Задоволеність усіх зацікавлених сторін	Постійне вивчення, моніторинг і прогнозування вимог держави, роботодавців, учнів, викладачів і співробітників, суспільства
Прийняття управлінських рішень і регулярне вдосконалення процесів	Здійснення з урахуванням вимог зовнішніх і внутрішніх користувачів
Розкриття творчого потенціалу співробітників та учнів	Створення умов для реалізації творчого потенціалу співробітників та учнів; делегування їм прав та забезпечення їх ресурсами при вирішенні поставлених завдань; вдосконалення системи мотивації
Якісна освіта	Формування гарантій якості освітнього процесу і компетентності викладацького складу
Забезпечення міжнародного визнання основних освітніх програм	Розробка на основі компетентнісного підходу із залученням роботодавців та подальшим вдосконаленням структури підготовки фахівців
Залучення громадських організацій до процесу вдосконалення якості освіти	Активізація ролі органів самоврядування навчальних закладів та професійних організацій
Взаємодія з органами державної влади, бізнесом, місцевими спільнотами	Реалізація спільних освітніх, наукових та інноваційних програм і проектів, спрямованих на перспективне взаємовигідне співробітництво
Підвищення якості життя співробітників та учнів	Реалізація корпоративної соціальної відповідальності; залучення інвестицій; модернізація механізмів оцінки діяльності

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумки проведеного дослідження, зазначимо, що соціальна відповідальність освіти як соціального інституту полягає в її особливій участі у:

— розвитку соціальної держави і соціально відповідального бізнесу за допомогою виконання виховальної та наукової функцій;

— сприянні формуванню у учнів розуміння соціальної відповідальності як базової особистісної цінності в суспільстві.

Розглядаючи у порівнянні соціальну відповідальність державної і приватної сфер освіти, можна стверджувати про те, що вона має певні відмінності, зумовлені особливостями, формами реалізації та характерними рисами останньої. Крім того, як показує вивчення світового досвіду, зі збільшенням розвиненості держави акценти високої соціальної відповідальності зміщуються із системи державної освіти у бік приватної.

У пострадянських країнах сьогодні основним провайдером соціальної відповідальності в освіті є державний сектор. Державна освіта відрізняється більш жорстким контролем за дотриманням освітніх стандартів, більшою стабільністю, передбачуваністю та необхідною консервативністю, що, відповідно, і передбачає наявність певного рівня соціальної відповідальності. Це, з одного боку, є безумовно позитивним моментом, але, з іншого боку, через певні бюрократичні процедури

підвищення цього рівня, у разі потреби, пов'язано зі значними труднощами.

У свою чергу, проаналізований світовий досвід наочно свідчить про те, що значний потенціал збільшення соціальної відповідальності приватної освіти полягає в реалізації нею формату альтернативного, пошукового навчання, оскільки приватна сфера виконує функції оперативної розробки та апробації нових освітніх моделей, що ставлять перед собою завдання підготовки учнів до трудової діяльності. Приватна освіта є більш гнучкою, здатною адекватно і вчасно реагувати на потреби реального, сьогоденного життя, спроможною скоріше пристосовуватися та змінюватися з метою підготовки учнів для практичної діяльності відповідно до поточної кон'юнктури ринку праці.

Література

1. Яковлев А. И. Индустриализация и «новое» общество / А. И. Яковлев // Известия СПбГЭТУ «ЛЭТИ». — 2013. — № 1. — С. 99–102.
2. Панов А. Т. Социальная ответственность личности: вопросы теории : монография / А. Т. Панов. — Саратов : СГСЭУ, 2009. — 149 с.
3. Розин В. М. Самоопределение и противостояние как способ жизни в современном мире / В. М. Розин // ВВ: Философские исследования. — 2013. — № 10. — С. 142–182.

4. Чугаєвський В. Г. Соціалізуючі функції вищої освіти в контексті європейської інтеграції / В. Г. Чугаєвський // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. — 2013. — Вип. 12. — С. 110–118.
5. Рисин И. Е. Опыт США в использовании потенциала государственно-частного партнерства для развития системы образования / И. Е. Рисин, Л. А. Рыжкова // Актуальные проблемы региональной экономики и территориального управления. — Воронеж, 2013. — С. 64–68.
6. Супрун Н. А. Институт соціальної відповідальності бізнесу: принципи, завдання та пріоритети розвитку / Н. А. Супрун // Наук. пр. ДОННТУ. Серія : економічна. — Донецьк : ДонНТУ, 2011. — Вип. 40–2. — С. 22–34.
7. Лазоренко Л. В. Корпоративна соціальна відповідальність як інноваційна стратегія бізнесу / Л. В. Лазоренко // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. — 2013. — Вип. 1 (14). — С. 89–96.
8. Белявська К. С. Соціальна відповідальність бізнесу: еволюція поглядів на проблему / К. С. Бе-
лявська // Вісн. Хмельниц. нац. ун. — 2011. — № 1. — С. 228–233.
9. Кравченко А. А. «Дискурсивна етика» як принцип організації відповідального вчительства / А. А. Кравченко // Філософські обрії. — 2013. — № 29. — С. 162–169.
10. Буланкина Н. Е. Ответственность. Культура. Современное образование / Н. Е. Буланкина // Гуманитарные науки и образование в Сибири. — 2014. — № 2 (14). — С. 178–190.
11. Кабусь Н. Д. Формування соціальної відповідальності майбутніх соціальних педагогів як умова їхнього особистісного саморозвитку / Н. Д. Кабусь // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. — 2012. — № 37. — С. 13–17.
12. Hempsall K. Developing leadership in higher education : perspectives from the USA, the UK and Australia / K. Hempsall // The Journal of higher education. — 2014. — ISSU 4. — P. 383–394.
13. Джавахидзе Л. Б. Социальная ответственность в образовании и бизнесе / Л. Б. Джавахидзе // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. — 2014. — № 4. — С. 191–194.